

REY BREDBURY: ILMIY FANTASTIKA VA ANTIUTOPIYA JANRLARIDAGI BUYUK IJODKOR

Xalilova Shohista Muhammadi qizi,
Navoiy innovatsiyalar universiteti o‘qituvchisi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15207071>

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada Rey Bredbury (1920-2012)-yillarda yashab ijod qilgan, ilmiy fantastika va antiutopiya janrlarida yirik ijod qilgan amerikalik yozuvchining aadabiyotga qo‘shgan hissasi va o‘rni tahlil qilinadi. Uning asarlaridagi texnologiya, ijtimoiy adolatsizlik va erkinlik masalalari asarlari orqali yoritib beriladi. Bredburyning asarlaridagi jamiyatning qarorlar va ijtimoiy tuzilmalariga qarshi kurashishni tasvirlanishi misollar bilan tahlil qiliadi. Bredbury asarlaridagi antiutopiya uslubi va uning ijtimoiy-siyosiy tanqidi keng yoritiladi.*

***Kalit so‘zlar:** antiutopiya, ilmiy fantastika, texnologiya, ijtimoiy tanqid, erkinlik, jamiyat, distopiya.*

Kirish. Bredbury o‘z asarlarida janrining ko‘plab xususiyatlarini o‘z ichiga oladi. Antiutopiya (yoki distopiya) ideal jamiyatga qarshi bo‘lgan, qattiq nazorat ostida bo‘lgan va ko‘plab ijtimoiy zaifliklarga ega jamiyatlarni tasvirlash uslubidir. Bredbury “Farengeyt 451” romanida, masalan, kitoblar taqiqlangan jamiyatni tasvirlab, erkin fikr va ma’lumotning yo‘qolishi bilan bog‘liq xavflarni ko‘rsatadi.

Rey Bredbury antiutopiya janrining eng mashhur vakillaridan biri hisoblanadi. Antiutopiya (yoki distopiya) janri, ideal yoki mukammal jamiyatdan farqli o‘laroq, insoniyatning hayoti murakkab, zulm, repressiyalar va boshqaruv tizimlari tomonidan cheklangan jamiyatlarni tasvirlaydi. Bredbury o‘z asarlarida bu janrni ilmiy fantastika bilan birlashtirib, texnologiya va ijtimoiy tizimlarning kelajakka ta’sirini chuqur tahlil qiladi.

Bredbury asarlaridagi antiutopiya elementlari jamiyatning totalitar va boshqaruv tizimlaridan foydalanish orqali erkinlik va mustaqil fikrlashni cheklashni ko‘rsatadi. Uning “Farengeyt 451” va “Mars yilnomalari” kabi asarlari, axborot erkinligini cheklash, jamiyatdagi zaifliklar, va yangi madaniyatlarni o‘zlashtirish jarayonidagi ijtimoiy adolatsizliklarni o‘rganadi. “Farengeyt 451” romani, ayniqsa, antiutopiya janrining eng mashhur asariga aylangan. Bu romanda kitoblar taqiqlanadi va ular hukumat tomonidan yo‘q qilinadi. Bredbury, axborotning boshqarilishi va fikr erkinligining yo‘qolishi orqali jamiyatning qanday qilib manipulyatsiya qilinishini ko‘rsatadi. Kitoblarning yomonlanishi, jamiyatda fikrlar erkinligini cheklashga va axborotni monopoliyalashishga olib keladi. Bredburyning bu romandagi g‘oyasi,

“O‘ZBEK FILOLOGIYASI: MUAMMO VA YECHIMLAR” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani

jamiyatdagi mustaqil fikrlarning va axborot erkinligining yo‘qolishini tanqid qilishdir. Bredberining tasvirlashicha, jamiyatga hukumatning ta’siri orqali erkinlik yo‘qoladi, va odamlar faqat biror boshqaruv tizimi tomonidan belgilangan axborotga tayanadilar.

Ijodkorning yana bir mashhur asari “Mars yilnomalari” ham antiutopiya elementlari mavjud. Marsni kolonizatsiya qilish jarayonida, yerliklar o‘zlarining ijtimoiy xatolarini Marsga olib keladilar. Bredbury, bu kolonizatsiya orqali yangi jamiyatlarning aslida o‘zining eski zaifliklari va ijtimoiy xatolarini davom ettirishini ko‘rsatadi. Marsda yangi jamiyatlar tashkil etilganida, ular o‘zlarining o‘tmishdagi xatolarini takrorlashadi, bu esa kelajakdagi jamiyatning imkoniyatlarini cheklaydi va ijtimoiy adolatsizliklarni davom ettiradi.

Bredbury o‘z asarlarida texnologiya va madaniyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni tasvirlaydi. U texnologiyaning insoniyatga ta’sirini chuqur tahlil qiladi va kelajakdagi ijtimoiy tizimlarda axborotning boshqarilishi, erkin fikrlash va individuallikning yo‘qolishi kabi muammolarni ko‘taradi. Bredbury asarlarida, ayniqsa, texnologiyaning ijtimoiy hayotga qanday ta’sir qilishi va insoniyatning erkinligini qanday qilib tahdid qilishini o‘rganish muhim ahamiyatga ega.

Bredbury o‘z asarlarida texnologiyaning ijtimoiy boshqaruvga ta’sirini ko‘rsatgan bo‘lsada, hozirgi davrdagi texnologiyalarning rivojlanishi, masalan, axborot texnologiyalari va sun’iy intellektning o‘sishi, shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda axborot va fikr erkinligini boshqarishning yangi usullari, uning asarlarida tasvirlangan totalitarizm va manipulyatsiya konseptlarini yanada joriy qiladi. Shu bilan birga, bugungi texnologiyalar, Bredbury tomonidan ilgari taxmin qilingan salbiy oqibatlarni kengaytirishi va real dunyoda yanada xavfli holatlarni yuzaga keltirishi mumkin.

Bredbury antiutopik janrda yaratgan jamiyatlar ko‘pincha tushkunlik va muammolar bilan to‘lgan, ammo ular orqali bizga kelajakda yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan salbiy oqibatlar va muammolar haqida ogohlantiruvchi xabarlarini yetkazadi. Uning asarlarida, ideal jamiyatdan ko‘ra, ijtimoiy va madaniy zaifliklarning qanday yuzaga kelishini va ularni o‘zgartirish uchun nima qilish kerakligini ko‘rsatib beradi. Rey Bredburyning 1953-yilda nashr etilgan “Farengeyt 451” romanda texnologiyaning ijtimoiy tizim va erkin fikrlarga qanday tahdid solishini tasvirlaydi.

Kitoblarning yomonlashuvi, odamlarning erkin fikrlarini ifodalash imkoniyatini yo‘q qiladi va jamiyatni texnologik manipulyatsiya orqali boshqarishga olib keladi. Bredbury, ayniqsa, axborotning monopoliyalashishi va erkin fikrlarni taqiqlashning

jamiyatdagi muhim oqibatlariga e'tibor qaratadi. Romaning markazida, Guy Montag ismli bosh qahramon o'zining jamiyatdagi rollari va mavjud tizimning adolatsizligini anglab, bu tizimga qarshi kurashishga qaror qiladi. Bu kurash orqali Bredberi jamiyatdagi totalitarizm va erkinlikning yo'qolishini tanqid qiladi. "Farengeyt 451" da erkin fikrlarni taqiqlashning ijtimoiy ta'siri o'ta halokatli ekanligini ko'rsatadi. Guy Montag, dastlab tizimni qo'llab-quvvatlashga majbur bo'lgan yong'in o'chiruvchi sifatida kitoblarni yoqadi. Ammo u oxir-oqibat, kitoblarning o'zi faqat bilim va fikr erkinligining ramzi ekanligini tushunadi. Montagning o'zgarishi va tizimga qarshi kurashi, jamiyatdagi fikr erkinligining kamayishini ko'rsatib beradi. Bredberining tanqidi texnologiyaning rivojlanishi orqali axborot erkinligining qanday cheklanishi va jamiyatning qanday boshqarilishi haqida ogohlantiradi.

Bredbury ning "Mars yilnomalari" asari orqali insoniyatning doimiy xatolarini ko'rsatadi. Marsda yangi jamiyatlar yaratish o'rniga, eski tizimlarni takrorlashadi, bu esa kelajakda ham eski muammolarni takrorlashga olib keladi.

Marsga kelgan yerliklar, o'zlarining siyosiy va ijtimoiy xatolarini Marsga olib kelishadi. Marsning yangi koloniyalarida irqiy va madaniy ziddiyatlar davom etadi. Misol uchun, "Havoning o'rtasida yo'l" hikoyasida, afro-amerikaliklar Marsga ko'chib kelishga qaror qilishadi, lekin ular ham o'zlarining o'tmishdagi mustamlakachilikni va irqchilikni olib kelishadi. Marsliklar bilan yuzaga kelgan muammolar, aslida Yerdagi yuzaga kelgan o'xshash ziddiyatlarni ko'rsatadi. Bredberi bu orqali, yangi sayyoraga kelgan insonlarning o'zlari uchun yangi jamiyat yaratishda eski xatolarini takrorlashlarini ko'rsatadi.

Bredbury ning "Qorong'u kuchlar" arslida odamlarning ichki ehtirolari o'rtasidagi kurash tasvirlanadi. Karnavalning rahbarlari insonlarning ichki ehtirolarini manipulyatsiya qilib, ularni o'z maqsadlariga ishlatishga harakat qilishadi. Bu asarda qorong'u kuchlar, ijtimoiy tartibga qarshi kurashayotgan jamiyatni tasvirlash orqali, odamlarning ruhiy zaifliklariga qarshi kurashishni bildiradi. Bredbury, insonlarning ichki qorong'u tomonlariga qarshi kurashish zarurligini ta'kidlaydi.

Asarda, karnaval rahbarlari odamlarni o'zining qorong'u va manipulyatsion kuchlari orqali o'zlariga jalb qilishadi. Bu kuchlar, o'zining ruhiy va psixologik zaifliklaridan foydalanib, jamiyatni o'z maqsadlariga yo'naltirishga intiladi. Jim Naytshed va Vill Hallovay ismli bosh qahramonlar, bu kuchlarga qarshi turishga harakat qilib, o'z ichki qorong'u tomonlariga qarshi kurashadilar. Bredberi, bu asarda, jamiyatni yomon kuchlar manipulyatsiya qilayotganini va odamlarning

**“O‘ZBEK FILOLOGIYASI:
MUAMMO VA YECHIMLAR”
mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani**

shaxsiy zaifliklari orqali ularni boshqarayotganini tasvirlaydi. Bu tasvirlar, ijtimoiy nazorat va ruhiy zaifliklar orqali jamiyatni boshqarishning xavfini ko‘rsatadi.

Bredbury ning asarlari, ayniqsa “Farengeyt 451”, “Mars yilnomalari” va “Qorong‘u kuchlar” orqali, jamiyatdagi ijtimoiy, siyosiy va madaniy ziddiyatlarni ko‘rsatadi. Ularning barchasida antiutopiya elementlari mavjud: totalitarizm, jamiyatdagi zaifliklar, texnologiyaning ijtimoiy boshqaruvga ta’siri, va insonlarning ichki ehtirolari orqali jamiyatni manipulyatsiya qilish.

Bredbury bu asarlarni yozish orqali o‘quvchini kelajakdagi ijtimoiy tizimlar va ularning insoniyatga ta’siri haqida o‘ylashga undaydi.

Xulosa. Ray Bredbury ning ilmiy fantastika va antiutopiya janrlaridagi asarlari jamiyatdagi ijtimoiy, siyosiy va madaniy masalalarga qaratilgan chuqur tahlillarni taqdim etadi. Uning asarlari, texnologiyaning jamiyatga ta’sirini, erkinlikning yo‘qolishini va ijtimoiy zaifliklarni ko‘rsatish orqali o‘quvchini hozirgi va kelajakdagi jamiyatlar haqida o‘ylashga undaydi. Bredbury antiutopiya uslubida, jamiyatdagi kuchli tomonlarning zaif tomonlarini ko‘rsatib, ularni o‘zgarishi uchun mas’uliyatli va erkin fikrlovchi insonlar zarurligini ta’kidlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Bredbury, R. (1953). Farengeyt 451. Simon & Schuster.
2. Bredbury, R. (1950). Mars yilnomalari. Doubleday.
3. Bredbury, R. (1962). Something Wicked This Way Comes. Simon & Schuster.
4. James, E. (2009). Ray Bredbury: A Critical Companion. Greenwood Press.
5. McGiveron, S. (2005). The Dystopian Vision of Ray Bredbury. University Press.